

УДК 78:371.036

**ПРОГРАМИ З МУЗИКИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ:
СУЧАСНИЙ ВИМІР**

Коваль О. В.

У статті здійснено аналіз програм з музики. Розкриваються їх структура, зміст, загальна освітня мета. Визначається спрямованість на реалізацію поставлених завдань, розглядаються особливості побудови та можливості їх ефективного використання у загальноосвітніх школах.

Ключові слова: урок музики, програма з музики, зміст програм, музичне виховання, музичний розвиток, музичні здібності, музичність.

В статье проведен анализ программ по музыке. Раскрываются их структура, содержание, общая образовательная цель. Определяется их направленность на реализацию поставленных задач, рассматриваются особенности построения и возможности их эффективного использования в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: программа по музыке, содержание программ, музыкальное воспитание, урок музыкального искусства, учебный процесс, музыкальное развитие.

The article analyzes the music curricular that have been approved by the Ministry of Education for secondary schools of Ukraine. The author reveals their structure, content and general educational goals. The ways to implement the tasks are determined and their features and capabilities for teachers' effective use are considered.

The issue is highly topical because at the turn of the millennium ways to reform school education in general and art in particular are significantly and intensively searched for.

At the end of the 20th – the beginning of the 21st century several music programs emerged. In each of them the authors tried to reveal the educational potential of music art. The most famous of them are the programs created by the group of authors led by D. Kabalevskiy. The experimental program is worked out by Z. Zhoŭchak. The curriculum for secondary schools is made up by the team, led by A. Avdiievskiy. The CURRICULUM AND GUIDELINE FOR MUSIC LESSONS is processed by the group of authors led by O. Rostovskiy.

The programs were analyzed according to the formation and development of musicality to correspond to the modern scientific understanding of the issue. Considering that since the introduction and until now significant social changes have happened, numerous studies in the field of art pedagogy have been held, the experience of practicing teachers have been summarized, in other words one can quite exactly assess the effectiveness of the aforementioned programs.

Key words: music lessons, music program, program content, music education, music development, music ability, musicality.

Сучасний стан розвитку мистецької освіти можна охарактеризувати як пошук відповідей на численне коло питань, що турбують суспільство, широке узагальнення і впровадження вітчизняного й світового досвіду у практику роботи вчителів загальноосвітніх шкіл та викладачів шкіл мистецького спрямування. Суттєво актуалізується проблема сучасного переосмислення тих напрацювань, які на початку ХХІ ст. вважалися прогресивними і на сьогодні не лише не втратили своїх потенційних можливостей, а й навпаки показують свою ефективність і дієвість в умовах вже сучасного реформування загальноосвітньої школи.

Дану проблему у різних аспектах розглядали О. Лобова, Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, В. Черкасов, О. Щолокова та ін. І хоча їх дослідження є важливим теоретичним підґрунтям для розробки сучасної стратегії розвитку мистецької освіти та широкого впровадження у її практику, однак на сьогодні ще не достатньо розкриті

питання щодо доцільності використання вже раніше відомих програм з музики саме у нових соціокультурних реаліях сьогодення. Відтак метою даної статті є подальший аналіз, узагальнення й обґрунтування дієвості таких програм та доведення ефективності їх застосування у початковій та основній школах України.

Значною віхою в розвитку музичної педагогіки ХХ ст. стали ідеї Д. Кабалевського. Вони не лише синтезували кращі надбання музичної педагогіки, а й склали цілісну концепцію музичного виховання школярів.

В основу процесу музичного виховання ним було покладено активне сприймання музики, без якого, на думку педагога, неможливий розвиток музичності взагалі. "Справжнє, відчуте і продумане сприймання музики – основа всіх форм залучення до музики, тому, що при цьому активізується внутрішній духовний світ учнів, їх почуття і думки. Поза сприйманням музика як мистецтво взагалі не існує" [1, с. 28].

Дитина повинна вчитися сприйманню музики у будь-якій музичній діяльності. Це створює оптимальні умови для розвитку усього комплексу музичних здібностей, при чому жодній здібності перевага не надається.

Різноманітна діяльність на уроках музики має стати розвиваючим чинником, який впливає на всю музичність дитини.

Плідною є думка Д. Кабалевського про те, що кінцевою метою музичного виховання є формування музичної культури як частини духовної культури особистості [1, с. 5]. Зрозуміло, що формування музичної культури людини неможливе без розвитку її музичності, оскільки між цими поняттями існує залежність. Розвиваючи здібності, ми закладаємо фундамент для формування музичної культури особистості.

Музична грамотність розглядається Кабалевським як здатність сприймати музику як живе, образне мистецтво, народжене життям; на слух визначити характер музики та відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і характером її виконання; визначити автора незнайомої музики тощо [1, с. 24]. Музична грамотність тлумачиться як багатомірна інтелектуально-художня здібність. Знаходячись на перетині окремих здібностей і будучи сумарним її показником, вона, в свою чергу, може визначатися і як аналітична. Музична грамотність, за словами Д. Кабалевського, це, по суті, музична культура, рівень якої не знаходиться в прямій залежності від ступеня засвоєння музичної грамоти, хоча й передбачає її знання. Багатомірність музичної грамотності пояснюється її широким спектром впливу на різні види художньої діяльності, а розвиток художніх здібностей залежить саме від її творчого аспекту.

Це положення дістало практичне втілення у програмах з музики, підготовлених під його керівництвом. Творче начало, за словами Д. Кабалевського, виявляється у своєрідності відповідей (а не тільки їх правильності), у власних судженнях щодо характеру виконання того чи іншого музичного твору, гостроті слухової спостережливості, яка виявляється у розповідях про музику. Не випадково, що саме на такій здібності, як "гострота слухової спостережливості" автором окремо акцентується увага. Без неї дитина не в змозі помітити найтонші нюанси музичного твору, зрозуміти його характер, емоційно відреагувати на нього. Дана здібність, у свою чергу, є показником зрілості музичного слуху, його певної сформованості та готовності дитини до живого спілкування з музичним мистецтвом.

Творче начало пробуджує в дитині живу фантазію, уяву. Творчість за своєю природою базується на бажанні зробити по-новому, по-своєму, краще. Інакше кажучи, творче начало в людині – це завжди прагнення до кращого. Д. Кабалевський підкреслює, що "всі форми музичних занять в школі повинні сприяти творчому розвитку учнів, тобто виробляти в них прагнення до самостійного мислення, до виявлення власної ініціативи, прагнення зробити щось своє, нове, краще" [1, с. 31].

Важливим розвиваючим чинником є дитяча імпровізація: "заняття імпровізацією можуть переслідувати дві взаємопов'язані мети: першу – вироблення інтонаційного і ладового слуху, другу – розвиток творчої фантазії" [1, с. 32]. Але ці важливі здібності неодмінно розвиваються паралельно іншим – музичній пам'яті, цілісності сприймання, слуховим уявленням, ритмічному та динамічному слуху тощо. Показово, що в програмі саме розвитку слухових уявлень приділяється неабияка увага, при цьому значної ваги набуває така його грань, як "внутрішній зір". Д. Кабалевський

підкреслював, що насамперед необхідно досягнути того, щоб усі діти відчули, що в кожного з них є не тільки внутрішній слух (тобто здібність "всередині себе", "подумки" почути музику, яка насправді в даний момент не звучить), але й внутрішній зір (тобто здібність "всередині себе", "подумки" побачити те, чого він очима в даний момент не бачить. Розвиток внутрішнього слуху і внутрішнього зору – основа розвитку творчої уяви, яка людині необхідна не лише в мистецтві. Всіляко розвиваючи на уроках різноманітні форми залучення школярів до музики, завжди потрібно мати на увазі, що в основі кожної з цих форм лежить емоційне, активне сприймання музики [1, с. 28]. Саме такий підхід до розвитку здібностей через сприймання музики і далі до формування музичної культури є чи не найголовнішою ознакою програми.

В останні десятиліття нашого століття вийшла ціла низка українських програм з музики.

У 1991 році побачили світ "Програми для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики", підготовлених З. Жофчаком. У них розвиток музичних здібностей розглядається як один із чинників загального та культурного розвитку учнів [6, с. 3–5]. Визначаються два головні чинники музичності – почуття ритму та музичний слух. Звертаючи увагу на можливість їх формування, З. Жофчак зауважує, що розвиток музичного слуху органічно пов'язаний із засвоєнням дітьми елементарних знань у царині музичної грамоти. Такий шлях навчання передбачає викладення теоретичних понять лише тоді, коли слухова увага учнів забезпечить їм можливість виокремити, простежити й усвідомити дане явище в музиці.

Програми включають в себе систематизовані вимоги до розвитку музичних здібностей, умінь та навичок, передбачають етапність конкретних завдань, спрямованих на розвиток музичного (ритмічного, звуковисотного і інших видів) слуху. Можна виділити основні положення програми З. Жофчака: а) народнопісенна система викладання; б) спів з активним сприйняттям інформації; в) здатність самостійно читати і записувати нотний текст за допомогою релятивної сольмізації.

В основу розвитку музичного слуху покладено саме релятивний метод, який, на думку автора програми, на початковому етапі музичного виховання дітей дає суттєві результати.

Плідною є думка педагога щодо формування класів на основі попередньої діагностики рівня розвитку музичних здібностей. Рівень розвитку музичних здібностей і визначає зміст та методи роботи вчителя. Тому, формуючи класи, доцільно спиратися на дані попередньої діагностики музичних здібностей. Формування класів з урахуванням даних попередньої діагностики музичних здібностей допомагає об'єднати дітей за рівнем розвитку музичності й полегшує роботу вчителя, дозволяє забезпечити найсприятливіші умови для розкриття й розвитку музично-творчих здібностей і всього комплексу музичності.

У 1991 році під грифом Міністерства освіти був виданий проект програми з музики, складений авторською групою під керівництвом А. Авдієвського. У ній поряд з іншими завданнями ставиться завдання розвитку музичних здібностей при комплексному використанні різних видів мистецтва.

Основа навчального репертуару складають фольклорні пісні. Враховуючи те, що фольклор є важливою сферою духовної культури кожного народу, автори проекту вважали, що "... на початковому етапі музично-естетичного виховання змішувати народну музику з різними іншими видами музики, також епохами, стилями не слід, бо різні музично-естетичні системи потребують щоразу іншого характеру сприймання, наявності різних слухових навичок... і стверджують, що завдання музично-естетичного виховання неможливо вирішувати відірвано від національного музичного і художнього мислення" [4, с. 4]. Зважаючи на вікові особливості молодших школярів, що відзначаються підвищеною емоційністю та потребою в русі, у навчальний матеріал введено багато дитячих музичних ігор, які своєю метою мають також і розвиток музичних здібностей.

Система розвитку музичного слуху будується на ладовому принципі. Слід зазначити, що при розучуванні нових пісень, поспівок тощо програми пропонують використовувати сопілки і металофони. Ці музичні інструменти активізують слухову увагу, сприяють розвитку самоконтролю. На думку авторів програми, загальними принципами системи музично-слухового розвитку повинні бути: гармонійний

розвиток усіх компонентів музичного слуху (звуквисотного, ритмічного, вокального, тембрового, динамічного); використання елементів музичної творчості; опора на національний музичний фольклор. Це певним чином сприятиме розвитку музичних здібностей і в цілому формуванню музичної культури учнів.

Підкреслимо, що програми значною мірою торкаються проблеми реалізації завдань музичного виховання на національній основі, пропонують багатий дидактичний матеріал.

Творчим використанням надбань сучасної педагогіки стали програми з музики, складені авторською групою під керівництвом О. Ростовського.

В них дістала втілення ідея музичного виховання школярів на основі української національної культури та педагогічних ідей Д. Кабалевського. Під час розробки програм автори враховували й проблеми музичних здібностей, розуміючи, що її реалізація неможлива без розвитку й формування музичності. Значну увагу автори приділяють розвитку музично-творчих здібностей дітей.

Тематична побудова програми не лише створює умови для досягнення цілісності уроку та єдності всіх його елементів, вона створює оптимальні умови для послідовного і цілеспрямованого формування музичних здібностей. "Логіка розгортання тематизму шкільної програми тісно пов'язана з логікою розвитку інтонаційного мислення школярів..." [5, с. 6]. Очевидно, що розвинуте інтонаційне мислення сприятливо впливатиме й на розвиток музичності взагалі. Оскільки інтонація обов'язково включає в себе, окрім звуквисотних та ритмічних засобів, також засоби регістрові, темброві, теситурні, артикуляційні тощо, то розвиток інтонаційного мислення, або, інакше кажучи, розвиток інтелектуально-художніх здібностей є першочерговим завданням, на яке вказують програми.

Ефективною формою роботи автори вважають вокальну імпровізацію дітей на тексти дитячого фольклору; танцювальну творчість, яка виявляється в умінні учнів комбінувати знайомі елементи танцю, створювати власні рухи тощо (творче поєднання й переосмислення ідей Е. Жак-Далькроза, К. Орфа, В. Верховинця).

У пояснювальній записці підкреслено, що робота з учнями щодо оволодіння вокально-хоровими, музично-ритмічними й іншими практичними навичками проводиться у тісному поєднанні з засвоєнням конкретної теми, що теми взаємопов'язані й орієнтують учителя на формування музичного сприймання у процесі різноманітної музичної діяльності дітей: у співі, слуханні музики, грі на дитячих музичних інструментах, виконанні ритмічно-танцювальних рухів тощо [5, с. 6–7]. Саме різноманітність видів музичної діяльності на уроках робить їх особливо привабливими, дає можливість усім дітям так чи інакше виразити своє ставлення до музики, активізує дитячу моторику та емоційність.

Спрямування програми на розвиток моторного та емоційного компоненту здібностей можна розглядати як намагання впливати на саму природу музичності, оскільки, як підтверджують сучасні теоретичні дослідження, здібності, маючи психомоторну та емоційну природу, становлять частину природної організації індивіда (емоції, сенсорика, моторика тощо) [2, с. 191].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що програми враховують сучасні вимоги до навчального процесу. Цілісна концепція та вдало розроблена система педагогічних впливів, високохудожній дидактичний матеріал – все це робить програму цікавою і такою, що відповідає новітнім запитам суспільства, а відтак є усі підстави для широкого її використання у практиці роботи вчителів загальноосвітніх шкіл України.

Література

1. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца : книга для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 2006.
2. Науменко С. І. До проблеми музичних здібностей / С. І. Науменко // Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури : тези республіканської науково-практичної конференції (7–8 квітня 1992) / ред. кол.: О. П. Щолокова (відп. ред.) та ін. – К. : КДПШ, 1992. – С. 191–192.
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Художньо-естетичний цикл. Музичне мистецтво 5–11 класи / Б. М. Фільц, І. М. Белова, Г. Б. Букреева, М. С. Демчишин, Л. М. Масол, О. В. Мільченко, О. М. Павленко. – К. : Перун, 2005. – С. 3–59.

4. Програми з музики для середньої загальноосвітньої школи та позакласна робота з музики у 1–4 класах / авт. кол.: А. Т. Авдєвський, А. Г. Болгарський, І. М. Гадалола, З. З. Жофчак. – К. : Освіта, 1991. – 70 с.

5. Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл. Музика 1–4 класи / авт. кол.: О. Я. Ростовський, Р. О. Марченко, Л. О. Хлебнікова, З. Т. Бервецький. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2000. – 112 с.

6. Программы для школ (классов) с углубленным теоретическим и практическим изучением музыки: 1–11 классы / подгот. З. З. Жофчак. – К. : Освіта, 1991. – 174 с.